

УДК 343.9

О. О. Сокол

аспірант
Класичний приватний університет**СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ УХИЛЕННЯМ
ВІД СПЛАТИ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ТА КОШТІВ
НА УТРИМАННЯ НЕПРАЦЕЗДАТНИХ БАТЬКІВ**

У статті обґрунтовано положення про те, що ефективність протидії ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання батьків може бути істотно підвищено за рахунок доповнення традиційної діяльності та співпраці органів прокуратури, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, представників громадськості, Державної виконавчої служби, соціальних груп та окремих громадян.

Ключові слова: спеціально-кримінологічні заходи, запобігання, аліменти, діти, батьки, правоохоронні органи, Державна виконавча служба, громадські організації.

I. Вступ

Кризові процеси, що відбуваються в соціально-економічній сфері України, негативні демографічні тенденції, занепад сімейних цінностей та традицій, ставлять під загрозу існування сім'ї взагалі, що в подальшому може стати причиною деформації фундаментальних засад суспільства. За даними офіційної статистики злочини щодо ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання батьків мають такі показники: у 2014 р. в Україні зареєстровано 4890 злочинів, передбачених ст. 164 КК України, та 2 злочини, передбачені ст. 165 КК, що становить 50,8% від загальної кількості посягань на виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини та громадянина (у 2013 р. ці правопорушення становили 54,8% злочинів, передбачених розділом V Особливої частини КК, у 2012 р. – 77,9%, у 2011 р. – 58,7%). Ці показники свідчать про те, що важливими завданнями держави є вдосконалення механізмів регулювання сімейних відносин і покращення засобів боротьби зі злочинами цієї категорії.

Питанням, пов'язаним із розробкою системи певних правових, організаційних та функціональних засад діяльності щодо протидії злочинності, у сучасній кримінологічній науці приділяли чимало увагу. Вагомий внесок у розвиток загальної теорії і практики запобігання злочинності зробили такі вчені, як Г. А. Аванесов, О. М. Бандурка, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, О. М. Джу́жа, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, В. М. Кудрявцев, Н. Ф. Кузнєцова, О. Б. Сахаров, В. В. Сташис, В. Я. Тацій та ін.

II. Постановка завдання

Мета статті – запропонувати спеціально-кримінологічні заходи запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків; обґрунтувати положення про те, що ефективність протидії цій категорії злочинів може бути істотно підвищена за рахунок доповнення традиційної діяльності та співпраці органів прокуратури, правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, представників громадськості, Державної виконавчої служби, соціальних груп та окремих громадян.

III. Результати

Статтями 164 та 165 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачено відповідальність за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також за злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні та за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання непрацездатних батьків [1, с. 457–458].

Боротьба зі злочинністю – складна системна діяльність, що являє собою єдність трьох таких підсистем: загальної організації боротьби, запобігання злочинності та правоохоронної діяльності. Це одна зі сфер соціального управління, що забезпечує вплив на: а) причини й умови, які породжують злочини та злочинність або впливають на їх розвиток; б) злочинність із метою запобігання і припинення її самодетермінації, недопущення рецидиву злочинів тощо [2, с. 380].

Незважаючи на те, що ця тема детально розроблена, існує чимало невіршених пи-

тань щодо здійснення запобіжної діяльності. При розкритті питань щодо протидії злочинності кримінологи використовують багато термінів, які ускладнюють здійснення запобіжної діяльності проти злочинності. Найчастіше вчені-кримінологи застосовують такі поняття, як “запобігання”, “профілактика”, “попередження”, “превенція”, “припинення”, “контроль”, “стратегія”, “боротьба”. Цю ситуацію О. М. Бандурка охарактеризував як “боротьбу термінів” [3, с. 7].

В. В. Голіна з цього приводу зазначає, що: “Незважаючи на розбіжність у розумінні того, який термін найбільш виразний з точки зору змісту конкретної діяльності, головним залишається те, що названі терміни цілком відображають багатосторонній об’єктивний процес протидії злочинності. Власне кажучи, мова повинна йти про просту домовленість учених і практиків про те, яка діяльність охоплюється тим чи іншим поняттям” [4, с. 5].

Ми ж погоджувачись з О. М. Литвиновим, який зазначає, що поняття “протидія злочинності” і “боротьба зі злочинністю” є термінами найбільшого ступеня узагальненості і, відповідно, позначувані ними системи найвищого порядку можуть використовуватись як тотожні, зі всіма наслідками, що впливають у вигляді поширення ознак та характеристик [5, с. 38], крім того, всі вищезначені терміни є синонімами, а вказану діяльність у результаті спрямовано на недопущення вчинення злочинів.

Загальновідомий вислів про те, що мудрий законодавець не допустить вчинення злочину, щоб не бути змушеним карати за нього, переконливо підтверджує доведену вченими-кримінологами думку, що головним напрямом у справі боротьби зі злочинністю є запобіжна (попереджувальна чи профілактична) діяльність, і злочини щодо ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків не є винятком.

Відповідно до ст. 1 КК основним завданням кримінального права є запобігання злочинам, тому ми будемо використовувати саме цей термін.

У протидії ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків саме запобігання відіграє визначальну роль у загальному процесі, якщо не подолання, то значного зменшення злочинів цієї категорії. Подолання цієї проблеми може бути тільки при здійсненні запобіжних заходів на всіх рівнях, з яких виділяють такі основні: загальносоціальний, спеціально-кримінологічний та індивідуальний [6, с. 179].

Розглянемо запобіжні заходи спеціально-кримінологічного характеру. Спеціально-кримінологічне запобігання – це сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом

яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [7, с. 144].

Запобігання на спеціально-кримінологічному рівні здійснюється спеціально уповноваженими на те органами та установами, на які законом покладено обов’язок боротьби зі злочинністю (зокрема органи кримінальної юстиції) серед окремих верств населення, соціальних груп [8, с. 52].

Зазначену індивідуально-запобіжну діяльність можна розділити на такі етапи: 1) до формування мотиву злочинного прояву та наміру його вчинення; 2) після його сформованості, але до початку реалізації; 3) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних злочинних дій. Відповідно, напрями цієї запобіжної діяльності йменуються як: 1. профілактика; 2. відвернення; 3. припинення злочинних проявів [9, с. 329].

П. Л. Фріс вбачає, що боротися зі злом лише шляхом застосування покарання за його вчинення без застосування заходів, що запобігають злочину, є працею настільки ж безглуздою, наскільки і даремною [10, с. 189].

Запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання батьків набувають на сьогодні чималої актуальності, адже враховуючи стан кризи через загострення політичних, соціально-економічних проблем, коли їх складність проєцирується на усі прошарки населення. Особливо це стосується найбільш незахищеної частини – дітей та непрацездатних батьків: нестача коштів, відсутність кваліфікованих робочих місць, загальне зuboжіння суспільства, занепад моральних, у тому числі, сімейних цінностей, зниження рівня правосвідомості й культури тощо. На сьогодні проблеми загострилися настільки, що більшість осіб молодого віку не в змозі адекватно і соціалізовано вийти із глухого кута, у якому вони опинилися.

На цьому тлі, коли знищуються позитивні орієнтири, а рівень моральних, культурних, правових цінностей стає мізерним, зростання кількості злочинів є прогнозованим. Цей вид злочинів окрім вищезазначених обставин має дуже розповсюджений характер, але, на жаль, масштабність і наслідки ухилення від сплати аліментів не повною мірою усвідомлюються на рівні законодавців та практичних працівників.

Незважаючи на значущість заходів запобігання, покращення розшуку аліментозобов’язаних, притягнення їх до передбаченої законом відповідальності та збільшення кі-

лькості виконаних проваджень по стягненню аліментів, залишаються особливо гострими проблемами. Запобігання злочинам забезпечується не лише правоохоронною діяльністю, а й цілою низкою заходів інших державних органів і громадських формувань [11, с. 14–18]. Тому спеціально-кримінологічне запобігання ухиленням від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків повинне спрямовуватись на підвищення ефективності діяльності та співпраці правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, представників громадськості, засобів масової інформації та Державної виконавчої служби, зокрема такі заходи:

- 1) забезпечення систематичності у проведенні прокурорських перевірок Державних виконавчих служб (далі – ДВС) щодо виконавчих проваджень, за якими стягуються аліменти, та слідчих ОВС, які ведуть пошук осіб, що переховуються від сплати аліментів на дітей, або на непрацездатних батьків. Адже злочини, передбачені ст. 165 КК порушують права неповнолітніх, а основними напрямками діяльності прокуратури, відповідно до наказу Генерального прокурора України “Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей” від 06 грудня 2014 року № 6гн та Закону України “Про прокуратуру” є: захист особистих і соціально-економічних прав дітей, гарантованих Конституцією, законами України, Конвенцією ООН про права дитини, іншими міжнародно-правовими актами. “Пріоритетними напрямками представництва інтересів дітей та держави у суді визначити захист у сферах: охорони життя і здоров’я дітей, їх права на освіту, відпочинок та змістовне дозвілля; опіки, піклування, усиновлення дітей; майнових та житлових прав дітей, їх соціального забезпечення...”;
- 2) налагодження чіткої взаємодії між правоохоронними органами та ДВС під час розслідування, виконання справ цієї категорії. Активне та оперативне реагування слідчими органів внутрішніх справ на постанови державних виконавців щодо розшуку аліментозобов’язаних осіб;
- 3) прийняття та реальна реалізація проекту нового закону “Про виконавче провадження” та закону “Про приватних виконавців”, що вносяться Президентом України та які стануть запорукою формування нового та дієвого механізму виконання судових рішень. У порівняльній таблиці до проекту Закону “Про виконавче провадження” вбачаються зміни до всього законодавства України, зокрема й до ст. 164 та 165 КК. Запропоновані зміни стосуються диференціації кримінальної відповідальності, а саме її посилення як за ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, так і за ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків. До речі, 62% опитаних експертів, відповідно до анкетування, висловили свою думку щодо диференціації кримінальної відповідальності за вищезазначені злочини в бік посилення відповідальності. Ще одним істотним моментом є зміна в примітки ст. 164 та 165 КК, а саме пропонується змінити роз’яснення поняття “злісне” з невиконання сукупно складених виплат за шість місяців на невиконання сукупно складених виплат за три місяці. Адже це поняття є оціночним і це дає винному можливість легко знайти причину своїм діям, які потім важко визначити злісним, наприклад: звільнили з роботи, шукаю іншу, скоротили на роботі, хворів, “копієчні” виплата аліментів тощо;
- 4) забезпечення працівників правоохоронних органів та працівників ДВС новітніми технічними засобами;
- 5) підвищення рівня інформаційно-аналітичного забезпечення, адже існуючі інформаційні бази потребують удосконалення та розширення. Покращення роботи реєстрів рухомого та нерухомого майна для оперативного накладення арешту на майно боржника. Створення нової бази зайнятого населення, особливо тих, хто працює на приватних підприємствах, що істотно полегшило б стягнення аліментів з працевлаштованих боржників шляхом направлення виконавчого листа за місцем роботи, тому що на сьогодні спостерігаємо ситуацію, коли значна частина населення, яка прямо або побічно втягнута в тіньову економіку, отримує заробітну плату в конвертах та ухиляється від сплати аліментів;
- 6) стимулювати матеріальну роботу державних виконавців шляхом внесення змін до Постанови КМУ “Про затвердження Порядку виплати та розмірів винагород державному виконавцю” від 11 березня 2015 р. № 126, до якої включити виплату винагороди державним виконавцям, які стягують аліменти;
- 7) проведення керівниками правоохоронних органів та ДВС семінарів із залученням фахівців з теми ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків. Адже не всі працівники розуміють, наскільки негативні наслідки несуть у собі злочини цієї категорії, руйнують основоположні сімейні цінності та традиції, перешкоджають нормальному фізичному та моральному розвитку підростаючого покоління нашого суспільства. О. М. Джужа зазначає, що політика у сфері боротьби

зі злочинністю, це “мистецтво управління складною системою заходів запобіжного впливу на злочинність, засноване на глибокому вивченні злочинності та її причин, соціальних можливостей щодо зниження ступеня активності їх прояву, розробці науково обґрунтованої стратегії і тактики запобіжної діяльності, що визначає основні некаральні напрями в боротьбі зі злочинністю і розглядається як основоположна частина кримінальної політики, виконує провідну роль у загальнодержавному процесі протидії правопорушенням” [12, с. 10–14];

- 8) підвищення рівня довіри до працівників правоохоронних органів. У зв'язку з високим рівнем латентності ухилень від сплати аліментів, одним із факторів якої є недовіра до правоохоронних органів та невіра в результативний розгляд справ, тому правоохоронцям потрібно вести діалог з громадськістю та публічно висвітлювати реальні результати своєї діяльності через засоби масової інформації;
- 9) співпраця правоохоронців із засобами масової інформації шляхом показу соціальної реклами, відеокліпів правового характеру, які повинні зацікавлювати молодь, навчати сімейним цінностям, духовності, моральності, надавати населенню інформацію правового характеру та пропагувати сімейний інститут як основу суспільства та державності загалом. Адже, як зазначено в Рекомендаціях Парламентської Асамблеї Ради Європи з медіаосвіти, для більшості дітей і молоді сучасні медіа (і особливо – Інтернет), значно більше, ніж прості засоби пізнання навколишнього світу, це їх світ, їх віртуальна реальність, де все найкраще й найгірше може бути як створено, так і знищено. Тому цей ресурс можна використовувати в мирному руслі [13];
- 10) посилення зв'язків, активізація та взаємодія всіх правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування та громадських організацій у створенні соціальних програм пропаганди культури сім'ї, в основі яких надання правової, інформаційної, психологічної та соціальної допомоги, організація та проведення спільних профілактичних рейдів, які надаватимуть соціальну та правову допомогу дітям, вирішення проблеми незайнятості населення та удосконалення механізму соціальної адаптації осіб, які ведуть аморальний спосіб життя (алкоголіки, наркомани, особи, які займаються проституцією, та ін.). В Україні створено законодавчу базу для діяльності молодіжних громадських організацій (Закон України “Про молодіжні та дитячі громадські організації” від 01.12.1998 р.), розроблено механізм на-

дання підтримки таким організаціям на реалізацію відповідних програм, діє пільгова система їх оподаткування як неприбуткових організацій, держава надає їм інформаційно-методичну підтримку [14]. Поряд з цим, на жаль, такі організації не користуються популярністю: чисельність дітей та молоді, які об'єднані в цих організаціях, що пояснюється соціологами її загальною пасивністю. До того ж робота більшості українських молодіжних організацій обмежується проведенням масових заходів, як правило, тематичного характеру або пропагандою того чи іншого політичного руху [15, с. 172].

В. Дурдинець зазначає, що зміни на краще в криміногенній ситуації ми відмічаємо там, де проблема боротьби зі злочинністю вирішується конкретно, комплексно і системно, де вони стали предметом постійної уваги місцевих органів влади, правоохоронців, не в заходах і програмах, а в конкретних діях. Продукування нових програм, якщо вони не виконуються, ні до чого не призведе. Тих, що сьогодні маємо, цілком достатньо, щоб ефективно працювати, зрозуміло, при гнучких, адекватних ситуації корективах. Проте аналіз свідчить, що більшість наявних на місцях програм, заходів, на жаль, залишається лише побажаннями, їх повноцінна практична реалізація організаційно не забезпечена. Приймають виважені, цілком реальні для виконання рішення, заходи, розпорядження, біда в тому, що більшість із них так і залишається тільки добрим наміром, не одержуючи свого системного втілення в практичних діях [16, с. 25].

Як зазначалося, сучасний стан сім'ї в Україні обумовлений змінами, які відбулися за останні роки в економічних, правових, соціальних та психологічних аспектах життя. На сьогодні доводиться констатувати, що ні сім'я, ні окремі її члени не захищені кримінальним законом достатньою мірою. Відповідальності за злісне ухилення від сплати коштів на утримання дітей та коштів на утримання непрацездатних батьків не приділено належної уваги, а низка питань у правозастосовній діяльності цієї категорії справ не знаходять свого вирішення.

IV. Висновки

Підсумовуючи сказане, слід зазначити, що ефективність та результативність запобіжної діяльності ухилень від сплати аліментів на утримання дітей та коштів та утримання батьків залежить від рівня організації зазначеної діяльності. Потрібно розробити реальні правові механізми, які б могли ефективно протидіяти цій категорії злочинів. Діяльність по запобіганню ухиленням від сплати аліментів необхідно здійснювати комплексно, планово, масштабно, враховуючи всі особливості цього злочину (причин і

умов та характеристики злочинців). Окрім правоохоронних органів та органів державної влади, особливу роль у цьому процесі повинні відігравати громадські організації, засоби масової інформації та окремі громадяни. Тільки об'єднавши зусилля всіх громадян та організацій, можна запобігти ухиленням від сплати аліментів, які негативно позначаються на соціально-економічному благополуччі населення, стані здоров'я підростаючого покоління та іміджі нашої держави.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тацій, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Харків : Право, 2013. – 1040 с.
2. Криминология : учебник / под общ. ред. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Норма, 2005. – 912 с.
3. Бандурка А. М. Противодействие преступности: война терминов, понятие, общая характеристика / А. М. Бандурка, Л. М. Давыденко // Право і Безпека. – 2004. – № 3 (3). – С. 7–11.
4. Голіна В. В. Попередження злочинності : консп. лекц. / В. В. Голіна. – Харків : Укр. юрид. акад., 1994. – 40 с.
5. Литвинов О. М. Організаційні засади функціонування системи протидії злочинності / О. М. Литвинов // Вісник ХНУВС. – 2007. – Вип. 39. – С. 37–45.
6. Криминология / под ред. В. Н. Бурлакова и Н. М. Кропачева. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 432 с.
7. Голіна В. В. Криминологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін. – Харків : Право, 2014. – 440 с.
8. Бандурка О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов. – Харків : ХНУВС, 2011 – 308 с.
9. Закалюк А. П. Курс сучасної української криминології. – Київ : Ін Юре, 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української криминологічної науки. – 424 с.
10. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – Київ : Атіка, 2005. – 332 с.
11. Тацій В. Я. Боротьба зі злочинністю у сфері економічних відносин як вирішальний напрямок діяльності правоохоронних органів / В. Я. Тацій // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 13–18.
12. Джужа О. М. Науково-практичний інтерес щодо становлення кримінально-виконавчої та криминологічної політики України / О. М. Джужа // Матеріали І Люблінсько-Українського семінару “Pojecie interesu w pauce prawa, prawie stanowionym i orzecznictwie sadow konstytucyjnych Polski i Ukrainy”. – Люблін, 7–9 квітня 2005. – С. 10–14.
13. Рекомендации Парламентской Ассамблеи Совета Европы по медиаобразованию № 8753 от 6 июня 2000 (Parliamentary Assembly, Council of Europe. Doc. 8753, June 6, 2000) [Електронний ресурс] / [неофиц. пер. В. Л. Колесниченко]. – Режим доступу: <http://sasf.at.ua/publ/23-1-0-68>.
14. Про молодіжні та дитячі громадські організації [Електронний ресурс]: Закон України від 26.10.2014 р. № 281-14. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/281-14>.
15. Галаган В. І. Запобігання негативному впливу засобів масової інформації на формування злочинної поведінки неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Галаган Віталій Іванович. – Київ, 2015. – 252 с.
16. Дурдинець В. Боротьба зі злочинністю має бути всеохоплюючою й ефективною / В. Дурдинець // Право України. – 1998. – № 1. – С. 25–33.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2015.

Сокол О. А. Специально-криминологические меры предупреждения уклонений от уплаты алиментов на содержание детей и средств на содержание нетрудоспособных родителей

В статье обосновывается положение о том, что эффективность противодействия уклонениям от уплаты алиментов на содержание детей и средств на содержание родителей может быть существенно повышена за счет дополнения традиционной деятельности и сотрудничества органов прокуратуры, правоохранительных органов, органов местного самоуправления, представителей общественности, Государственной исполнительной службы, социальных групп и отдельных граждан.

Ключевые слова: специально-криминологические меры предупреждения, алименты, дети, родители, правоохранительные органы, Государственная исполнительная служба, общественные организации.

Sokol O. Special Criminological Measures for the Prevention of Avoidance of Children Alimony and Disabled Parents Maintenance Payments

The points about the fact, that the efficiency of the counteraction of alimony and parental maintenance avoidance can be considerably increased at the expense of the replenishment of traditional activity and co-operation of public prosecution bodies, law-enforcement authorities, local authorities, members of the public, National executive service, social groups and individuals, are justified in the article.

The modern state of a family in Ukraine, which is conditioned by the changes, happened for the last years in the economic, legal, social and psychological aspects of life, is reviewed. It is pointed out that nowadays we should state the fact that neither family in the whole, nor its separate members are defended by the criminal law adequately. The responsibility for the persistent avoidance of children and disabled parents maintenance payments is not given appropriate consideration; and a number of questions in the law enforcement proceedings of the particular category of cases cannot find its solution.

It is specified what real legal instruments should be developed to be able to counteract this category of crime effectively. The measures for the prevention of avoidance of alimony payments should be taken in the comprehensive way, according to a plan, taking into consideration all the peculiarities of the particular crime (causes and conditions and the criminals' characteristics). Apart from the law-enforcement and National authorities, public organizations, mass media and individuals should be of primary importance in this process.

It is emphasized that only with the help of all the citizens and organizations cooperation one can prevent the avoidance of children alimony and disabled parents maintenance payments, which are marked negatively on the social-economic welfare of the population, on the state of health of the rising generation and on our country image.

Key words: *special criminological measures, prevention, alimony, children, parents, law-enforcement authorities, National executive service, public organizations.*